

22659

**ART DE L'ALTA EDAT MITJANA, DE L'ISLAM I DE
BIZANCI**

1998-99

Professora : ANNA ORRIOLS

ART DE L'ALTA EDAT MITJA, DE L'ISLAM I DE BIZANCI

-primer cicle-

Programa i bibliografia

curs 1998/99

prof.: Anna Orriols

1.- Introducció general. Concepte d'Edat Mitjana. De l'art antic al medieval. El precedent paleocristià: adaptació del llegat clàssic al cristianisme; tipologies arquitectòniques i programes iconogràfics.

BIZANCI

2.- Art paleo-bizantí. De la fundació de Constantinoble a la crisi iconoclasta. L'Edat d'Or de Justinià. Constantinoble; Santa Sofia. Arts de l'objecte. Il·lustració de manuscrits. Iconoclasme: la disputa de les imatges; textos; obres.

3.- Art de l'Imperi Mig. Dinasties Macedònica i Comnena. Classicisme bizantí. Recuperació de les imatges. Programes. Renaixement macedònic. Mosaics votius a Santa Sofia. Auge del poder bizantí: expansió territorial i artística. Venècia i Sicília. Frescos: Nerezi, Capadócia.

4.- Els Paleòlegs. De la conquesta llatina a la presa de Constantinoble pels turcs. Sant Salvador de la Cora. Difusió de l'art bizantí: els Balkans, Mistra.

OCCIDENT

5.- L'època de les invasions. Itàlia: ostrogots, bizantins i longobards. Ravenna. Illes Britàniques: fundacions monàstiques irlandeses; relacions amb el continent; Il·lustració de manuscrits. Hispania visigoda: arquitectura i escultura; reflexos d'una miniatura; la cort de Toledo; orfebreria.

6.- Art carolingi. Església i imperi; ideari de *renovatio*. La "nova Roma": el conjunt palatí d'Aquisgrà i la cort de Carlemany. Espais de culte: el model paleocristià; bipolarització dels temples. Unificació litúrgica. El monestir. Il·lustració de manuscrits.

7.- Art pre-romànic hispà. Art asturià del segle IX, art de patrocini regi. Segle X: mossàrabs i repoblació; art dels monestirs. Els Beatus. La Marca Hispànica.

8.- "El segle de l'any mil". Art de l'imperi otomà. Els emperadors germànics i la imatge del poder. Alts eclesiàstics com a patrons artístics: Bernward a Hildesheim. Art anglo-saxó. Il·lustració de manuscrits i eborària.

ISLAM

9.- Aproximació general a l'art de l'Islam. Naixement i primera expansió. Progressió territorial i assimilació de fórmules. Formació de l'art islàmic. La mesquita, orígens i variants. La mesquita omeia; Jerusalem i Damasc. La mesquita persa; Ispahan. La mesquita otomana; Sinan. Arquitectura civil; urbanisme; palaus i alcàssers; mercats i banys. Arquitectura funerària; mausoleus. Pintura, mosaic, arts de l'objecte i il·lustració de manuscrits.

10.- Art islàmic a la Península Ibèrica. Al-Andalus; de l'emirat al califat. Mesquita de Córdoba. Almoràvits i almohades. El darrer esplendor: regne nassarita de Granada; l'Alhambra.

BIBLIOGRAFIA

Introducció i de caràcter general. Obres complementàries

- BIANCHI BANDINELLI, R., *Del Helenismo a la Edad Media*, Akal, Madrid 1981.
- RIEGL, A., *Industria artistica tardoromana*, Sansoni, Firenze 1981 [ed. or. alemanya: Wien 1927.]
Traducció espanyola recent (Akal, Madrid).
- SCHLOSSER, J., *El arte de la Edad Media*, Gustavo Gili, Barcelona 1981 [ed. or. alemanya: *Die Kunst des Mittelalters*, Berlin 1927.]
- YARZA LUACES, J. et altri, *Arte Medieval I. Alta Edad Media y Bizancio* ("Fuentes y Documentos Para la Historia del Arte" II), Gustavo Gili, Barcelona 1982.
- GRABAR, A., *Les origines de l'esthétique médiévale*, Macula, Paris 1992.

ART PALEOCRISTIÀ I BIZANTÍ

- MILBURN, R., *Early Christian Art and Architecture*, University of California Press, Berkeley - Los Angeles 1988.
- BECKWITH, J., *Arte paleocristiano y bizantino*, Càtedra ("Manuales Arte"), Madrid 1997 (ed. original anglesa a 'The Pelican History of Art', London 1988 [1970]).
- KRAUTHEIMER, R., *Arquitectura paleocristiana y bizantina*, Càtedra ("Manuales Arte"), Madrid 1984 [ed. or. anglesa a 'The Pelican History of Art' 1965].
- GRABAR, A., *El primer arte cristiano (200-395)*, Aguilar ("Universo de las Formas"), Madrid 1967 [ed. or. francesa, Paris 1967].
- GRABAR, A., *La Edad de Oro de Justiniano*, Aguilar ("Universo..."), Madrid 1966.
- GRABAR, A., *Las vías de la creación en la iconografía cristiana*, Alianza ("Alianza Forma" 49), Madrid 1985 [ed. or. americana, Princeton 1968]
- LOWDEN, John, *Early christian and Byzantine Art*, Phaidon, London 1997.
- SIMSON, O.G. von, *Sacred Fortress: Byzantine Art and Statecraft in Ravenna*, Princeton 1987.
- YARZA LUACES, J. / BORRÁS GUALIS, G.M., *Bizancio e Islam* ("Historia Universal del Arte" IV), Espasa-Calpe, Madrid 1996.
- BANGO, I.G. / BORRÁS, G., *Arte bizantino y Arte del Islam*, Historia 16 ("Conocer el arte" 3), Madrid 1996.

*

- RODLEY, Lyn, *Byzantine Art and Architecture. An Introduction*, Cambridge 1994.
- KITZINGER, Ernst, *Byzantine Art in the Making. Main lines of Stylistic development in mediterranean Art 3rd-7th century*, London 1977.
- MANGO, C., *Arquitectura bizantina*, Aguilar ("Hª Universal de la Arquitectura"), Madrid 1989 [ed. esp. anterior del 1975] [ed. or. italiana, 1980]
- DELVOYE, C., *L'art byzantin*, Arthaud, Paris 1967.
- COCHÉ DE LA FERTE, L., *L'art de Byzance*, Mazenod ("L'art et les grandes civilisations"), Paris 1981.
- STERN, H., *L'art byzantin*, Presses Universitaires de France ("Quadrige" 32), Paris 1982² [1966].
- TALBOT RICE, David, *Art of the Byzantine Era*, Thames and Hudson ("World of Art"), London 1989 [1963]
- GRABAR, A., *La peinture byzantine*, Skira, Genève 1953.
- LAZAREV, V., *Storia della pittura bizantina*, Torino 1967.
- Byzance. L'art byzantin dans les collections publiques françaises*, Réunion des Musées Nationaux, Paris 1992. [Catàleg expos. Louvre, nov. 92 - gen. 93]
- The Glory of Byzantium*, catàleg d'exposició (C. Evans, ed.), Metropolitan Museum, NY 1997.

- WHARTON, A.J., *Art of Empire. Painting and Architecture of the Byzantine Periphery*, The Pennsylvania State University Press, University Park / London 1988.
- DEMUS, O., *The Mosaics of Norman Sicily*, London 1949. Reedició: Hacker, New York 1988.
- DEMUS, O., *The Mosaic Decoration of San Marco, Venice*, The University of Chicago Press 1988. [edició abreujada de l'obra en 4 vols. *The Mosaics of San Marco in Venice*, Dumbarton Oaks, Harvard 1984.]

OCCIDENT

- BECKWITH, J. *El arte de la alta edad media. Carolingio. Otónico. Románico*, Destino, Barcelona 1995 [ed. or. anglesa Thames & Hudson, London 1964 i 1989] També hi ha edició a Hermes, México 1965.
- DURLIAT, M., *Des barbares a l'an mil*, Mazenod ("L'art et les grandes civilisations"), Paris 1985.
- GRABAR, A. i NORDENFALK, K., *Le Haut Moyen Age. De la fin de l'époque romaine au XIe siècle*, Skira ("Les grands siècles de la peinture"), Genève 1957 [la part dedicada a la miniatura, de Nordenfalk, reeditada per Skira, Genève 1988].
- HUBERT, J.; PORCHER, J. i VOLBACH, W., *La Europa de las invasiones*, Aguilar ("El universo de las formas"), Madrid 1968.
- HEITZ, C., *La France pre-romane. Archéologie et Architecture religieuse du Haut Moyen Age du IV siècle à l'an Mille*, Errance, Paris 1987.
- KITZINGER, E., *Early Medieval Art in the British Museum & British Library*, Br. Mus. Publ., London 1983 [1a. ed. 1940]
- BANGO TORVISO, I., *El prerrománico en Europa. De Carlomagno a los otones*, Historia 16 ("Historia del Arte" 17), Madrid 1989.
- BANGO, I.G. / ABAD, C., *Arte Medieval I*, Historia 16 ("Conocer el Arte" 4), Madrid 1996.

Illes Britàniques

- HENRY, F., *L'art irlandais*, 3 vols., Zodiaque, Ste. Marie de la Pierre-qui-vire 1963-64.
- WILSON, D.M., *Anglo-saxon art. From the seventh Century to the Norman Conquest*, Thames and Hudson, London 1984.
- HENDERSON, G., *From Durrrow to Kells. The Insular Gospel Books 650-800*, Thames and Hudson, London 1987.
- ALEXANDER, J.J.G., *Insular Manuscripts 6th to the 9th Century*, Harvey Miller ("A Survey of Manuscripts Illuminated in the British Isles" I), London 1978.
- TEMPLE, E., *Anglo-saxon Manuscripts 900-1066*, Harvey Miller ("A Survey of Manuscripts Illuminated in the British Isles" II), London 1976.
- BROWN, M.P., *Anglo-Saxon Manuscripts*, British Library, London 1991.
- BECKWITH, J., *Ivory Carvings in Early Medieval England*, Harvey Miller, London 1972.
- BACKHOUSE, J., TURNER, D.H., WEBSTER, L. (eds.), *The Golden Age of Anglo-Saxon Art*, Exposició. British Museum, London 1984.

Península ibèrica. General.

- The Art of Medieval Spain, A.D. 500-1200*, The Metropolitan Museum of Art / Harry Abrams, New York 1993.
- YARZA LUACES, J., *Arte y arquitectura en España, 500-1250*, Càtedra, Madrid 1979 [posteriors edicions].
- FONTAINE, J., *El prerrománico*, Encuentro, Madrid 1978 (2a. ed.) [ed. or. francesa: *L'art préroman hispanique*, Zodiaque, La Pierre-qui-vire 1973].

- BANGO TORVISO, I.G., *Alta edad media. De la tradición hispanogoda al románico*, Sílex ("Introducción al arte español"), Madrid 1989.
- DODDS, J.D., *Architecture and Ideology in Early Medieval Spain*, The Pennsylvania State University Press, University Park - London 1989.

Península Ibèrica. Epoca visigòtica.

- PALOL P. de, *Arte hispánico de la época visigoda*, Polígrafa, Barcelona 1968.
- PALOL, P. de, *Arqueología cristiana de la España romana. Siglos IV-VI*, Inst. Enrique Flórez del CSIC, Madrid-Valladolid 1967.
- RIPOLL LÓPEZ, G., *Arquitectura visigótica*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 99), Madrid 1993.

Península Ibèrica. Asturià. Mossàrab. Repoblació.

- BONET CORREA, A., *Arte prerrománico asturiano*, Polígrafa, Barcelona 1967.
- PITA ANDRADE, J.M., *Arte asturiano*, Madrid 1963.
- YARZA LUACES, J., *Arte asturiano. Arte mozárabe*, Univ. de Extremadura, 1985.
- ARIAS, Lorenzo, *Prerrománico asturiano. El arte de la monarquía asturiana*, Trea, Gijón 1993.
- CID PRIEGO, C., *Arte prerrománico de la monarquía asturiana*, 1995.
- MARÍN, F., GIL LÓPEZ, J., *San Julián de los Prados o el discurso de las dos ciudades*, Oviedo 1989.
- SCHLUNK, H. i BERENGUER, M., *La pintura mural asturiana de los siglos IX y X*, Madrid 1957.
- GIL LÓPEZ, J. i MARÍN, F.A., *Santa María del Naranco. San Miguel de Lillo*, Oviedo [1988].
- CUADRADO SÁNCHEZ, M., *Arquitectura palatina del Naranco*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 55), Madrid 1992.

*

- FERNÁNDEZ ARENAS, J., *Arquitectura mozárabe*, Polígrafa, Barcelona 1972.
- BANGO TORVISO, I.G., *El arte mozárabe*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 2), Madrid 1991.
- FONTAINE, J., *El arte mozárabe*, Encuentros, Madrid 1978 [ed. or. francesa: *L'art préroman hispanique, 2. L'art mozarabe*, col. Zodiaque, 1977].
- ABAD CASTRO, C., *Arquitectura de repoblación en el valle del Duero*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 13), Madrid 1991.
- WILLIAMS, J., *Early Spanish Manuscript Illumination*, G. Braziller, NY-London 1977 [trad. espanyola a ed. Casariego, Madrid].
- Los Beatos*. Catàleg de l'exposició. Juny-set. 1986, Biblioteca Nacional, Madrid 1986.
- SILVA Y VERÁSTEGUI, S. de *Los Beatos*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 100), Madrid 1993.

Art carolingi.

- HUBERT, J.; PORCHER, J.; VOLBACH, W., *El imperio carolingio*, Aguilar ("El Universo de las Formas"), Madrid 1968.
- PANOFKY, E., *Renacimiento y renacimientos en el arte occidental*, Alianza, Madrid 1975 [diverses reimpressions posteriors. Ed. or. 1960]; pp. p. 84-100.
- HINKS, B., *Carolingian Art*, London 1962 (2a. ed.; 1a., 1935).
- CONANT, K.J., *Arquitectura carolingia y románica*, Cátedra, Madrid 1982 [1a. ed. or. 1954].
- HEITZ, C., *L'architecture religieuse carolingienne. Les formes et leurs fonctions*, Picard, Paris 1980.

- PRICE, L., *The Plan of St. Gall in Brief*, California U.P. 1982.
- MÜTHERICH, F. i GAEHDE, J., *Carolingian Painting*, G. Braziller, NY 1976 [n'existeixen traduccions francesa i alemanya].
- KUBACH, Eric; ELBERN, Victor H., *L'art de l'empire au début du Moyen Âge. Les arts carolingien et ottonien*, Albin Michel ("L'art dans le monde"), Paris 1973. [ed. or.: Baden-Baden 1968].

Art otònida. Art de l'entorn de l'any 1000.

- FOCILLON, H., *El año mil*, Alianza ("L.B." 28), Madrid, vv. eds. [ed. or. francesa 1952].
- DUBY, G., *L'An Mil*, Gallimard-Julliard, Paris 1967.
- GRODECKI, L.; MÜTHERICH, F.; TARALON, J.; WORMALD, F., *El siglo del año mil*, Aguilar ("El Universo de las Formas"), Madrid 1973.
- BARRAL I ALTET, X. (dir.), *Le paysage monumental de la France autour de l'an Mil*, Picard, Paris 1987.
- BARRAL I ALTET, X., "Le paysage architectural de l'an mil", a *La France de l'an Mil* (dir. per R. DELORT), Édns. du Seuil, Paris 1990.

*

- GRODECKI, L., *L'architecture ottonienne. Au seuil de l'art roman*, Paris 1958.
- MAYR-HARTING, Henry, *Ottonian Book Illumination. An Historical Study*, 2 vols., Harvey Miller, London 1991.
- Bernward von Hildesheim un das Zeitalter der Ottonen*, Bernward Verlag, Hildesheim / Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 1993. 2 vols.

Universitat Autònoma de Barcelona

Biblioteca d'Humanitats

ART DE L'ISLAM

- BLAIR, Sheila I BLOOM, Jonathan, *The Art and Architecture of Islam, 1250-1800*, Yale University Press, New Haven 1994.
- ETTINGHAUSEN, Richard, *La peinture arabe*, Skira ("Les trésors de l'Asie"), Genève, 1977 [1962].
- ETTINGHAUSEN, R. / GRABAR, O., *Arte y arquitectura del Islam 650-1250*, Cátedra ("Manuales Arte"), Madrid 1996 [ed. or. anglesa 1987]
- FREELY, John, BURELLI, Augusto Romano i YERASIMOS, Stephane, *Sinan, architect of Suleyman the Magnificent and the Ottoman Golden Age*, Thames & Hudson, London 1992.
- FRISHMAN, Martin i KHAN, Hasan Uddin, *The Mosque*, Thames & Hudson, London 1994.
- GOLVIN, L., *Essai sur l'architecture religieuse musulmane*, Paris 1979.
- GRABAR, Oleg, *La formación del Arte Islámico*, Cátedra ("Grandes Temas"), Madrid 1984 (3a. ed.) [ed. or.: Yale 1973].
- GRAY, B., *La peinture persane*, Skira ("Les trésors de l'Asie"), Genève 1961.
- HILLENBRAND, Robert, *Islamic Architecture*, Edinburgh University Press, 1994.
- HOAG, John D., *Arquitectura islámica*, Aguilar ("Historia universal de la arquitectura"), Madrid 1976.
- MARÇAIS, Georges, *El arte musulmán*, Cátedra ("Cuadernos Arte"), Madrid 1983 [ed. or.: Paris 1962].
- MICHELL, George, *La arquitectura del mundo islámico. Su historia y significado social*, Alianza ("Alianza Forma. Serie Especial" IV), Madrid, 1985 [ed. or.: London 1968].
- MORALES, Alfredo J., *Las claves del arte islámico*, Ariel ("Las claves del arte. Serie Estilos"), Barcelona 1987.
- OTTO-DORN, Katharina, *El Islam*, Praxis - Seix Barral ("El arte de los pueblos"), Barcelona 1965 [ed. or.: Baden-Baden 1964].
- PAPADOPOULOU, Alexandre, *El Islam y el arte musulmán*, Gustavo Gili ("El Arte y las Grandes Civilizaciones"), Barcelona 1977 [ed. or.: Paris 1976].
- SOURDEL, D. i J., *La civilisation de l'Islam classique*, Arthaud ("Les grandes civilisations"), Paris 1983 [1968]
- TALBOT RICE, D., *El arte islámico*, Hermes, México-Buenos Aires s.d. [1967], [ed. or.: London 1964].
- YARZA LUACES, J. / BORRÁS GUALIS, G.M., *Bizancio e Islam* ("Historia Universal del Arte" IV), Espasa-Calpe, Madrid 1996.
- BANGO, I.G. / BORRÁS, G., *Arte bizantino y Arte del Islam*, Historia 16 ("Conocer el arte" 3), Madrid 1996.

Al-Andalus

- Al-Andalus. Las artes islámicas en España*, catàleg de l'exposició (Granada, La Alhambra / The Metropolitan Museum of Art, New York), a càrrec de Jerrilynn D. DODDS, El Viso, Madrid, 1992.
- BARRUCAND, Marianne, *Arquitectura islámica en Andalucía*, Taschen, Köln, 1992.
- BORRÁS GUALIS, Gonzalo M., *La Alhambra y el Generalife*, Anaya ("Biblioteca Básica de Arte"), Madrid, 1989.
- BORRÁS GUALIS, Gonzalo M., *El Islam. De Córdoba al Mudéjar*, Sílex ("Introducción al arte español"), Madrid, 1990.
- GRABAR, Oleg, *La Alhambra. Iconografía, formas y valores*, Alianza ("Alianza Forma" 9), Madrid, 1980.
- JIMÉNEZ MARTÍN, Alfonso, *La mezquita de Córdoba*, Cuadernos de Arte Español 97, Historia 16, Madrid, 1993.